

Gästgiveriet och SJ:s bostadshus i Sparreholm

Sparreholm 1:172, 13:1 och 13:4, Hyltinge socken, Flens kommun,
Södermanlands län

Antikvarisk förundersökning

Gästgiveriet och SJ:s bostadshus i Sparreholm

Sparreholm 1:172, 13:1 och 13:4, Hyltinge socken, Flens kommun,
Södermanlands län

Antikvarisk förundersökning

David Hansson

Rapport 2018:1

© 2018 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Landstinget Sörmland
Kultur & Utbildning Sörmland
SÖRMLANDS MUSEUM
Box 314, S-611 26 Nyköping
arkiv.bibliotek@dll.se
www.sormlandsmuseum.se

Författare: David Hansson, bebyggelseantikvarie
Omslagsbild: Detalj av fönsterfoder på Sparreholm 1:172, SLM D2018-0005
Foto, där ej annat anges: David Hansson
Diarienummer: KN-SLM17-0150

Allmänt kartmaterial: Flens kommun
Nyköping 2018

Innehåll

Inledning

Bakgrund och syfte	7
Juridiskt skydd	7

Historik och byggnadsbeskrivning

Sparreholm	8
Sparreholm 1:172	9
Sparreholm 13:4	14
Sparreholm 13:1	15

Kulturhistorisk värdering

Sparreholm 1:172	16
Sparreholm 13:4	16
Sparreholm 13:1	16

Förslag till planbestämmelser

Sparreholm 1:172	17
Sparreholm 13:4	17
Sparreholm 13:1	17

Källförteckning

Skriftliga källor	18
Opublicerat material	18

Karta över området med de aktuella fastigheterna.

Inledning

Bakgrund och syfte

Sörmlands museum har fått i uppdrag av Flens kommun att göra en antikvarisk förundersökning för fastigheterna Sparreholm 1:172, Sparreholm 13:1 och Sparreholm 13:4 inom Sparreholm, Flens kommun. Utredningen syftar till att fastställa om det finns kulturhistoriska värden att ta hänsyn till i samband med kommande detaljplanearbete för området. Förundersökningen omfattar en översiktlig genomgång av tillgänglig historik, beskrivning av byggnaderna där ev. kulturhistoriska värden redovisas samt förslag på bestämmelser att föra in på plankartan.

Dokumentationen är gjord under januari 2018 och har bestått i platsbesök och fotografering av husens exteriör. Tyngdpunkten har lagts på det gamla gästgiveriet vilket genom sin ålder och oförändrade exteriör har bedömts ha det största värdet.

Juridiskt skydd

Fastigheterna saknar idag skydd i gällande detaljplan SP29 som vann laga kraft 1976-01-23. Samtliga byggnader ligger på mark markerad med J – område för industriändamål. Fastigheterna ligger strax utanför område av riksintresse för kulturmiljövården D33 Sparreholm, vilket omfattar slottsanläggningen Sparreholm och herrgården Långdunker med omgivningar.

Historik och byggnadsbeskrivning

Sparreholm

Samhället Sparreholm växte fram i samband med Västra stambanans utbyggnad i början av 1860-talet. Beslutet att lägga en station vid Sparreholm togs utifrån banans korsningar med de större vägarna genom länet. Sannolikt spelade också närheten till vattnet in i den slutgiltiga placeringen av stationen. Efter att banan öppnats för trafik 1862 växte snart ett samhälle fram kring det nya stationsläget som kallades Haga. 1872 etablerades Sparreholms ångsåg vid Båvens strand, vilken senare kom att köpas upp av Backa-Hosjö AB. Företaget kom att bli det nya samhällets mest betydande och var i drift till 1984, från 1943 ägt av Holmens bruk. Bland tidiga verksamheter i det nya samhället märks också handlanden Carl Lennmalm vid stationen och Framnäs snickerifabrik, senare Sparreholms snickerifabrik, som också hade såg.

En stadsplan över samhället upprättas 1885 av Anders Gustav Flodin och tomtindelningen fastställs. Under lång tid hade samhället en relativt liten utbredning och sträckte sig inte längre från stationen än nuvarande Nygatan. Under 1900-talets första hälft växer samhället stadig och får snart sin nuvarande utbredning. Så småningom finns här flera skolor, Folkets hus, folkpark, konsum, mekanisk verkstad, ålderdomshem och ett rikt föreningsliv. År 1918 bildas municipalsamhället Sparreholm och man anordnar snart med elektricitet, avlopp, förbättrade gator och ett brandväsende. Bostadsbebyggelsen består idag huvudsakligen av tidstypiska villor

Flygfoto över Sparreholm sett från sydväst från 1937. Längst till vänster i bild syns stationshuset och till höger om det ligger de aktuella fastigheterna där banmästarstugan är synlig. Gästgiveriet döljs bakom träden. En stor del av Båvens strand tas upp av sågverket Backa-Hosjö AB. SLM M09496

från 1800-talets sista decennier och framåt vilka omges av stora trädgårdar. 1953 invigdes det nya dubbelspåret på Västra stambanan. Banan fick då en ny sträckning och förlades på en ny bank över Båven. Stationsläget flyttades samtidigt några hundra meter västerut och den gamla stationsbyggnaden togs ur bruk. 1968 lades persontrafiken ned och 1974 upphörde styckegods- och expressgodstrafiken.

Sparreholm 1:172

Historik

Huvudbyggnaden uppfördes sannolikt som kombinerat gästgiveri och bostadshus åt SJ i samband med att järnvägen anlades, möjligen redan 1862. Marken som huset byggdes på tillhörde SJ och sträckte sig då ner mot Båvens strand, vilket framgår av stadsplanen från 1885. På ett äldre fotografi från 1915 syns huset med numret 9A över ingången. Numreringen av SJ:s byggnader skedde i regel både på bangårdskartor och på byggnaden, och hus med siffran 9 var bostadshus. På en bangårdskarta från 1927 är huset också markerat som bostadshus. Samtidigt verkar byggnaden också fungerat som gästgiveri vilket det äldre fotografiet och en karta över Lindudden från 1886 antyder. Gästgiverierna ansvarade för skjutsverksamheten som de bättre bemedlade använde sig av för att förflytta sig landvägen. Det äldre gästgiveriet Kåveta, vid den gamla landsvägen ca 5 km österut, hamnade i samband med järnvägsanläggningarna perifert, vilket gjorde att det ersattes av ett nytt närmre den nya stationen.

Till höger gästgivaren Emil Eriksson tillsammans med kusken Sven Gottfrid Gustafsson framför gästgiveriet 1915. Byggnaden i bakgrunden tillhörde tidigare Lindudden men är idag riven. Fotot tillhör Ulla-Britt Nordlund. Notera siffran över dörren vilken signalerar att huset är ett av SJ:s bostadshus.

I 1868 års kalender uppges att det ”vid Sparreholms jernvägsstation hålles 4 hästar för fortskaffande af resande som ankomma med bantåg, mot skjutslega af 1 Rdr milen.” Stallet låg enligt en bangårdskarta från 1927 strax öster om bostadshuset, och tillhörde Villåttinge härads hushållningsgille. Gästgiveriet var som ett av få ännu i bruk en bit in på 1900-talet. Gästgivare var 1865 till 1904 Erik Jonsson från Hyltinge och från 1905 till 1909 Claes Vilhelm Flodin född i Luttra. Därefter var det Johan Emil Eriksson född i Lid som sannolikt blev den sista. Fastigheten ägs idag av kommunen.

På tomten finns även ett f.d. garage, sannolikt uppfört någon gång under 1930-talet. Det ersatte då det äldre stallet som låg på samma plats men i vinkel med den nuvarande byggnaden. Garaget syns på flygfotot från 1937, men den västra delen verkar då enbart bestå av ett skyddstak. Här fanns under en tid Åke Carlssons bilverkstad. I garaget och bostadshuset drivs sedan några år tillbaka caféverksamhet under namnet Garaget. I samband med ett ägarbyte 2017 renoverades garagebyggnaden och fick en ny exteriör utformning. Den tidigare putsade fasaden ersattes då med rödfärgad locklistpanel i trä med vita knutar och fönsteromfattningar.

Beskrivning

Gästgiveriet har en rektangulär planform och två våningar med vind. Sockeln är av natursten och från husets norra sida nås en källare under huset. Fasaden består av rödfärgad locklistpanel av trä med vita knutar och omfattningar. Fönsterfodren består av figursågade korslagda brädor. Panelen är spikad med smidd spik och bedöms därför vara ursprunglig. Gavelspetsarna har blindfönster,

Bostadshuset/gästgiveriet Sparreholm 1:172 sett från sydost. SLM D2018-0006

Den öppna verandan till huvudentrén på gästgiveriet. Verandan är troligen uppförd någon gång under 1900-talets första hälft. SLM D2018-0007

är vitmålade med profilerade locklister och har brädor som är figursågade i nederkant. Fasaderna har våningsavdelande lister samt en dropplist i anslutning till sockeln. Huset har ett sadeltak med kraftigt taksprång och synliga figursågade taksparrar. Taket är täckt med tvåkupigt tegel och har en skorsten med synligt murtegel. Taket har nyligen renoverats med nya takpannor och där brädor i undertak bytts ut. Fönstren, som är av senare datum, har två lufter och spröjsade med tre rutor i varje luft. Huvudentrén som består av en glasad pardörr finns på husets södra sida och nås via en öppen veranda, sannolikt uppförd någon gång under 1900-talets första hälft. Verandans stolpar är dekorerade med krysslagda läkt upptill, och taket är täckt med papp. En sidoentré finns på husets östra sida till vilken en ramp är uppförd i senare tid. Dörren är glasad av modern typ.

Garagebyggnaden är i en våning med vind och har idag en putsad sockel, fasader av rödfärgad locklistpanel med vita fönster- och dörrumfattningar. Taket är täckt med rödmålad sinuskorrigerad plåt. Fönster och portar är vita och av modern typ. En hög skorsten med synligt murtegel finns på husets norra sida.

Fönsterfodren består av korslagda figursågade brädor. Lägg märke till panelen uppspikad med smidd spik. SLM D2018-0005

Gavelpartiet har profilerade locklister som är figursågade i nederkant samt ett blindfönster. Notera också det djupa taksprånget och de figursågade taksparrarna. SLM D2018-0008

Garaget vid gästgiveriet. Fasaden var tidigare putsad men fick sitt nuvarande utseende 2017. Den hitre delen var den som från början enbart bestod av ett skyddande tak. SLM D2018-0009

Sparreholm 13:4

Historik

Huset uppfördes 1953 efter ritningar av Birger Jonson, ursprungligen upprättade 1949. Birger Jonson var chefsarkitekt vid SJ mellan 1931-1955 och anammade det funktionalistiska och modernistiska stiluttrycket i sitt formspråk. Huset uppfördes efter en typritning på ett bostadshus av lättbetong, och liknande hus var även tänkta att uppföras i Storfors, Uppsala, Älvkarleö, Skultorp, Ockelbo m.fl.

Tre av lägenheterna i huset byggdes 1988 om till kontor för Holmens bruk. Idag används huset återigen som bostäder.

Beskrivning

Huset har två våningar, källare och vind. Fasaderna är spritputsade och avfärgade i gult, med vita fönster och dörrumfattningar. Sockeln är av betong och källaren nås via en trappa på husets södra sida. Entré och trapphus är centralt placerad på den västra sidan. Den ursprungliga portöppningen har delvis murats igen och dörren är ersatt med en glasad ytterdörr av villatyp. Huset har ett sadeltak täckt med sentida tvåkupiga betongpannor, och en centralt placerad skorsten med synligt murtegel. Mot trädgården finns en balkong från andra våningen. Fönstren är vitmålade och i två lufter. Över entrédörren finns ett sexkantigt fönster.

Bostadshuset Sparreholm 13:4 uppförd åt SJ 1953. Bortsett från entréparti och takmaterial är huset i så gott som ursprungligt skick. SLM D2018-0010

Sparreholm 13:1

Historik

Huset uppfördes som banmästarstuga på mark tillhörande SJ, sannolikt någon gång efter att järnvägen anlades. Hus och uthus finns med på den tidigaste kända kartan över området från 1886 samt på en bangårdskarta från 1927. Banmästarens uppgift var att se till att banan var i sin ordning. Under sig hade han banvakter och han ansvarade för att trafiken längs en sträcka kunde fungera utan risk för olyckor. Huset används idag som privatbostad. På tomten finns även en jordkällare med ett senare tillkommet tak. 1961 byggdes huset till åt väster och tillhörde då den nya ägaren Holmens bruk. På ombyggnadsritningarna kallas huset för "Banmästarbostaden". Huset har även på senare år byggts till med ett uterum åt öster och fasad och fönster har bytts ut.

Beskrivning

Huset har en rektangulär planform med en utskjutande tillbyggnad i vinkel åt söder samt en inglasad veranda åt öster. Tillbyggnaderna har av utformningen att döma tillkommit i senare tid. Fasaden består av grönmålad locklistpanel av trä med rödmålade fönsteromfattningar och knutar. Fönster och vindskivor är vita och taket av sadeltakstyp är täckt med tvåkupigt tegel. Fönstren, som är utbytta i senare tid har utanpåliggande spröjs. Taket har två skorstenar med synligt tegel. Utbyggnadens tak är täckt med plåt i pannform och den inglasade verandan har ett yttertak av plast.

Uthuset har samma utformning som bostadshuset med undantag att det vilar på en sockel av natursten. Fönsteromfattningarna är vitmålade och fönstren röda.

Den f.d. banmästarstugan Sparreholm 13:1 med uthuset i bakgrunden. Tillbyggnaden från 1961 syns till höger i bild. SLM D2018-0011

Kulturhistorisk värdering

Sparreholm 1:172

Det äldre gästgiveriet bostadshuset har genom sina två historiska funktioner ett högt samhälls- och lokalhistoriskt värde. Som gästgiveri bär huset på en historia över ett historiskt färdssätt som funnits sedan 1600-talet och hur detta i en tid fungerade i symbios med den moderna järnvägen. Huset är dessutom intressant i egenskap av bostadshus åt de anställda vid järnvägen, utan vilken samhället Sparreholm inte hade växt fram. För järnvägens drift krävdes tidigare stora personella resurser vid varje stationsläge som kunde hantera person- och godshantering såväl som tågens framförande, vilket huset utgör exempel på. Personal med högre befogenhet och viktigare funktion hade ofta egna hus medan arbetarna fick bo tillsammans i hus som detta.

Huset är bortsett från mindre ändringar och tillägg i senare tid mycket välbevarat och har i stort sett kvar sin ursprungliga karaktär. Viktiga värdebärande komponenter är byggnadsvolym, fönstersättning och indelning, den öppna verandan samt taket med djupt taksprång täckt med tegel. Den befintliga fasaden med fönsteromfattningar och figursågade dekorationer är viktig för autenticiteten.

Genom att vara uppfört 1862 är det tillsammans med den gamla järnvägsstationen ett av samhället Sparreholms äldsta hus vilket både är av samhällshistoriskt och byggnadshistoriskt intresse. Att både ha fungerat som bostad åt järnvägsanställda och gästgiveri torde dessutom vara sällsynt då samordning sällan skedde mellan SJ och andra verksamheter.

Sparreholm 13:4

Huset har ett visst samhälls- och arkitekturhistoriskt värde då det är ett relativt sent exempel på bostadshus för anställda hos SJ. Huset visar på att bemanningen vid stationen ännu vid uppförandet var hög. Inom tjugo år från att huset uppfördes skulle all person- och godstrafik vid stationen ha upphört. Huset representerar den moderna epoken på SJ:s arkitektkontor och är ett bra exempel på den enklare och funktionalistiskt inspirerade utformningen vilken kom att bli genomgående under Birger Jonsons tid som chefsarkitekt.

Byggnaden är relativt välbevarad och har kvar sina ursprungliga fönster och fasadutformning.

Sparreholm 13:1

Huset har genom att vara uppfört som banmästarstuga ett samhällshistoriskt värde. Den ursprungliga karaktären har dock genom ett flertal förändringar gått förlorad vilket gör att byggnadens ålder och tidigare funktion är svår att utläsa.

Förslag till planbestämmelser

Sparreholm 1:172

r – Byggnaden får inte rivas

q – Särskilt värdefull byggnad. Byggnaden får inte förvanskas med hänsyn till ursprungligt fasadmaterial, byggnadsvolym, fönstersättning och fönsterindelning. Underhåll ska utföras med traditionella material och tekniker.

De föreslagna planbestämmelserna gäller enbart gästgiveribyggnaden.

Sparreholm 13:4

r – Byggnaden får inte rivas

k – Ändring av byggnaden får inte förvanska dess karaktär med avseende på volym, proportioner, indelning, material och materialbehandling samt färgsättning.

Sparreholm 13:1

r – Byggnaden får inte rivas

De föreslagna planbestämmelserna gäller enbart f.d. banmästarbostaden.

Källförteckning

Skriftliga källor

Christiansson, Hans (red.), *Ett stycke Sörmland: Flens kommun i tiden och historien*, Södermanlands mus., Nyköping, 1985

Sörmlandsbygden: Södermanlands hembygdsförbunds årsbok, Södermanlands hembygdsförbund, Nyköping, 1988:1, 1996

Malmbergh, Rolf, *Svunna tiders Sparreholm i ord och bild*, Sparreholm, 1999. - 195 s. : ill.

Sveriges järnvägar hundra år: SJ 1856-1956, Kungl. Järnvägsstyrelsen, Stockholm, 1956

Södermanlands läns kalender., Nyköping, 1868, 1891, 1911

Henriksson, Eric, *Längs spåren i Södermanlands län - Kompilering Om Länets Järnvägar Från A till Ö*, 2008

Hemsidor

Järnvägmuseet

<https://www.jarnvagsmuseet.se/fordjupning/jarnvagshistoria/jarnvagens-yrken/banmastare>

Bygdeband

<http://www.bygdeband.se/plats/293010/sverige/sodermanlands-lan/flen/helgesta/sparreholm/landsvagsgatan-gastgivaregarden/>

Sparreholm.eu

<http://sparreholm.eu/>

Opublicerat material

Riksarkivet, Statens järnvägars ritningssamling Stationsbyggnader, 41:7

Kartor från Lantmäteriet

Sparreholm J112-66-9, Sparreholm J133-10H0b60, 04-HYL-444, 04-HYL-96, 04-HYL-41, 04-HYL-59, 04-HYL-504

Detaljplaner från Flens kommun

Bygglovhandlingar från Flens kommun